

Mariusz Kowalski

Polska Akademia Nauk

Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania

mar.kow@twarda.pan.pl

**CZY WIELKOPOLSKA BYŁA PRAWICOWA? PRZESTRZENNE
ZRÓŻNICOWANIE ZACHOWAŃ WYBORCZYCH W POLSCE
W LATACH DWUDZIESTYCH XX WIEKU**

**Was Greater Poland oriented to the right-of-center? Spatial differentiation
of voting behavior in Poland in the 1920s.**

Słowa kluczowe: wybory, Polska, lata międzywojenne, sympatie polityczne, przestrzenne różnicowanie

Key words: elections, Poland, the interwar years, political sympathies, spatial diversity

Wprowadzenie

W wyniku wyborów przeprowadzonych w 1989 roku ujawnione zostało przestrzenne zróżnicowanie sympatii politycznych w Polsce¹. Obraz ten nazywano m.in. nową geografią polityczną Polski (Florczyk, Żukowski 1990) lub nową przestrzenią społeczno-polityczną Polski (Zarycki 1997). W odniesieniu do lat poprzedzających te wybory była to rzeczywiście nowa sytuacja. Wyniki wyborów okresu PRL, z uwagi na brak politycznej konkurencji, w niewielkim tylko stopniu mogły oddawać rzeczywiste poglądy wyborców. Z drugiej strony każde kolejne wybory przynosiły nowy (choć czasami niewiele zmieniony) obraz przestrzennego zróżnicowania zachowań wyborczych. Bardzo często zmianę obrazu generują przetasowania na scenie politycznej – np. powstanie, sukces wyborczy a następnie upadek AWS i UW, a następnie zastąpienie ich przez dwa nowe, duże ugrupowania prawicowe: PO i PiS.

Dotychczasowe badania pokazują jednak, że regionalne zróżnicowanie zachowań wyborczych dotyczące ogólnie rozumianych opcji politycznych (prawica, lewica,

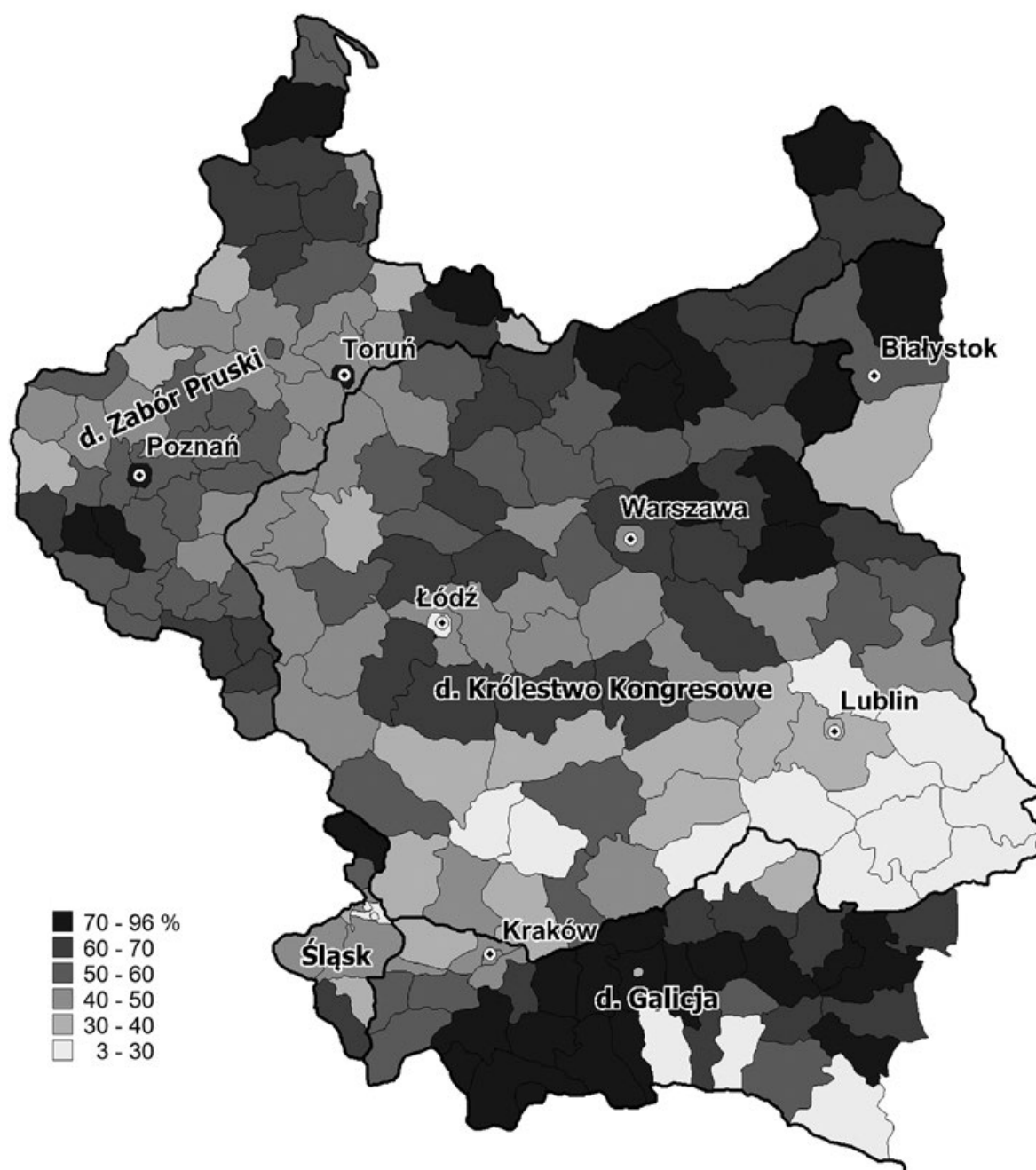
1 Opracowanie przygotowano w ramach projektu naukowego nt. *Atlas Wyborczy Polski*, finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki (nr 2011/01/B/XS5/05898).

ludowcy) w Polsce po 1989 roku ma bardzo stabilny charakter (Kowalski 2000). Z uwagi na te spostrzeżenie pojawia się pytanie, czy obserwowane po tej dacie zróżnicowanie preferencji wyborczych tworzy zupełnie nowy kształt przestrzenny, czy też nawiązuje ono do wyników wyborów z lat międzywojennych. Kontynuację tę bardzo wyraźnie widać w Niemczech. W regionach, w których w pierwszej połowie XX wieku głosowano na Katolicką Partię Centrum, obecnie dominują wpływy CDU. W regionach protestanckich, w których wygrywały partie konserwatywne, liberalne lub lewicowe, a w latach 30. na moment zatriumfowało NSDAP, po II wojnie światowej dominuje poparcie dla SPD (Kühnelt-Leddihn 1997). Czy kilkudziesięcioletnia przerwa w nieskrępowanych przejawach demokracji w Polsce spowodowała, że ujawniła się nam całkowicie nowa mapa wyborcza, czy też podobnie jak w Niemczech można jednak mówić o swego rodzaju kontynuacji?

Dotychczasowe ustalenia

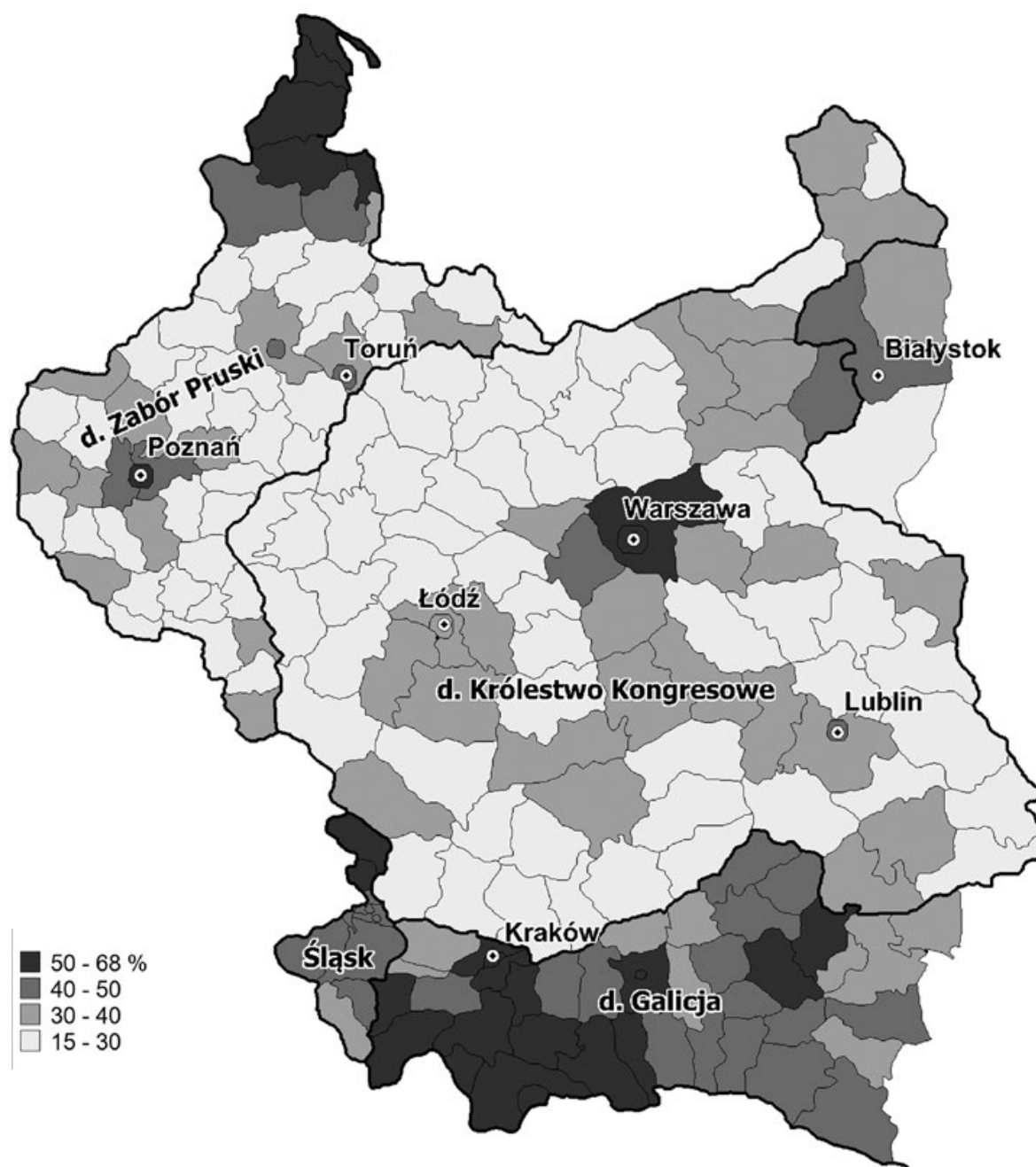
Na powyższe pytanie udzielono już dość jasnej odpowiedzi. Przestrzenne zróżnicowanie poparcia dla solidarnościowej prawicy po 1989 roku bardzo wyraźnie nawiązywało do obrazu zsumowanego wyniku partii centroprawicowych w 1922 roku (Kowalski, Śleszyński 2000, Piwowarczuk 2000). Zarówno w latach 20. XX wieku, jak i po roku 1989 do mateczników prawicy zaliczano dawną Galicję Zachodnią (dziś woj. małopolskie i podkarpackie), Pomorze Nadwiślańskie (Kaszuby i Kociewie) oraz Mazowsze i Podlasie (ryc. 1. i 2.). Największy kłopot w dostrzeżeniu kontynuacji sprawiała Wielkopolska, która przed wojną uchodziła za region prawicowy, a która w 1989 roku najsłabiej poparła KO Solidarność (prócz Poznania), a w kolejnych wyborach należała do regionów najsilniej popierających postkomunistyczną lewicę (SLD, Aleksander Kwaśniewski). W latach 90. kwestia ta wywołała duże zaskoczenie u niektórych obserwatorów polskiego życia politycznego, spodziewających się ponownego – po kilkudziesięcioletniej przerwie – ujawnienia prawicowego potencjału Wielkopolski (Bartkowski 2003).

Brak kontynuacji (inaczej niż w przypadku większości pozostałych regionów) próbowano w jakiś sposób wytłumaczyć. Podkreślano m.in., że popularność endecji do drugiej wojny światowej nie wynikała ze szczególnego przywiązania do całości programu tego ugrupowania, ale do tej jego części, która akcentowała niemieckie niebezpieczeństwo. Natomiast po drugiej wojnie światowej to właśnie komuniści stali się gwarancją bezpieczeństwa dla strony zachodniej. Wskazywano również na niezgodność tradycji politycznej regionu z działalnością „Solidarności”. Roszczeniowy charakter jej programu – zdaniem niektórych badaczy – nie pasował do społeczeństwa przyzwyczajonego do legalizmu i solidarystycznego myślenia o polityce. Przejawem tej postawy miałyby być największe (obok Ziemi Zachodnich i Północnych) upartyjnienie (liczba członków PZPR w stosunku do ogółu mieszkańców)

Ryc. 1. Wybory do sejmu w roku 1922. Łączne poparcie dla wszystkich polskich partii centrowprawicowych [patrz: tab. 1.] w powiatach [bez ziem utraconych w 1945 roku] (źródło: opracowanie własne)

Fig. 1. Elections to the Sejm 1922. The total support for all Polish right-of-center parties [see Tab. 1] in counties [excluding lands lost in 1945] (source: own elaboration)

Ryc. 2. Wybory do sejmu w roku 2001. Łączne poparcie dla wszystkich partii centroprawicowych [AWSP, UW, PO, PiS i inne] w jednostkach zbliżonych do powiatów z 1922 roku [bez Ziem Zachodnich i Północnych] (źródło: opracowanie własne)

Fig. 2. Elections to the Sejm 2001. The total support for all center-right parties [AWSP, UW, PO, PiS and others] in units similar to counties from 1922 [excluding Western and Northern Territories] (source: own elaboration)

d. zaboru pruskiego w latach PRL w porównaniu z innymi regionami kraju (Bartkowski 2003).

W powyższej argumentacji ignorowane są jednak trzy istotne czynniki. Po pierwsze: zastanawiające jest, że lewicowość byłego zaboru pruskiego po 1989 roku nie dotyczy jego pomorskiej (kaszubsko-kociewskiej) części, gdzie od czasów międzywojennych dominują wpływy prawicy. Po drugie: w wyniku drugiej wojny światowej (polityka niemiecka realizowana w kraju Warty) i późniejszej polityki komunistów, znacznie osłabione zostały tradycyjne elity Wielkopolski: ziemiaństwo, mieszczaństwo, inteligencja i duchowieństwo będące podporą Narodowej Demokracji na tym obszarze. Po trzecie: wydaje się, że nie sprawdzono, czy niewątpliwie mocna pozycja endecji w Wielkopolsce to czynnik wystarczający, aby pod względem prawicowości przebić inne regiony. Narodowa Demokracja nie była jedyną siłą prawicową w kraju, nie można więc wykluczyć, że w innych regionach łączna siła prawicy już wtedy była większa. Dzisiejsza słabość prawicy w Wielkopolsce mogłaby więc, wbrew stereotypowemu wyobrażeniu, mieć już swoją przedwojenną tradycję, podobnie jak siła prawicy w innych regionach (w tym na kaszubsko-kociewskim Pomorzu).

Wobec tych wątpliwości postanowiono jeszcze raz przeanalizować wyniki wyborów okresu międzywojennego, by sprawdzić jak przedstawiał się profil polityczny Wielkopolski na tle innych regionów kraju. By nie ograniczać się tylko do wyborów z 1922 roku, sięgnięto również po wyniki wyborów z 1928 roku. Odbyły się one już po zamachu majowym, ale w porównaniu z późniejszymi wyborami (m.in. tzw. wyborami brzeskimi z 1930 roku) tylko nieznacznie odbiegały od demokratycznych standardów.

Stereotyp prawicowej Wielkopolski

Przekonanie o dominacji sympatii pro-endeckich wśród mieszkańców Wielkopolski (i całego byłego zaboru pruskiego) w I połowie XX wieku jest bardzo wyraźnie podkreślane w literaturze. Wielkopolan miała cechować duża odporność na oddziaływanie lewicowych i radykalnych haseł politycznych, które zyskiwały wysoki stopień akceptacji społecznej w innych częściach kraju. W odróżnieniu od nich ziemie zachodnie pozostawały w kręgu oddziaływania klimatu politycznego kształtowanego przez ugrupowania narodowo-konserwatywne (Okoniewska 1995). Wskazuje się, że w przededniu pierwszej wojny światowej endecja sprawowała kierownictwo polityczne ruchem polskim w Wielkopolsce, a w 1918 roku zdobyła zdecydowany wpływ na działającą w Poznaniu Naczelną Radę Ludową, oraz przejęła kierownictwo nad Powstaniem Wielkopolskim (Rudnicki 1986). Jerzy Bartkowski podkreśla, że „historia tego regionu, dominujący w przeszłości typ uczestnictwa politycznego, długotrwałe poparcie dla endecji, tradycje drobnokapitalistyczne, rynkowe rolnictwo i religijność mieszkańców, wszystko to powinno raczej skłaniać ku niechęci do

nowego [socjalistycznego – przyp. aut.] porządku, a potem do niewielkich po nim sentymentów” (Bartkowski 2003). Niektórzy badacze wskazują, że o popularności Narodowej Demokracji w regionie zdecydowała fala propagandy antypolskiej w Prusach w latach 1906–1908 i uchwalenie nowych ustaw skierowanych przeciwko Polakom. W tej atmosferze polscy narodowcy zyskiwali popularność kosztem konserwatystów i lewicy (Rudnicki 1986).

Tab. 1. Partie biorące udział w wyborach w latach 1922 i 1928 według głównych opcji politycznych (nie uwzględniono ugrupowań mniejszości narodowych)

Tab. 1. The parties participating in the elections in 1922 and 1928, according to the main political options (without ethnic minorities committees)

Opcja polityczna	1922	1928
Centroprawica	Chrześcijański Związek Jedności Narodowej, PSL – Piast, Polskie Centrum, Centrum Mieszczańskie, Państwowe Zjednoczenie na Kresach, Unia Narodowo-Państwowa,	Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem, Blok Katolicko-Narodowy (endecja) Katolicka Unia Ziemi Zachodnich, Polski Blok Katolicki (PSL „Piast” i Chrześcijańska Demokracja), Monarchistyczna Organizacja Wszechstanowa, Związek Chłopski i inni
Centrolewica	Polska Partia Socjalistyczna, Narodowa Partia Robotnicza, Związek Rad Ludowych, Związek Proletariatu Miast i Wsi (komuniści) i inne	Polska Partia Socjalistyczna, Narodowa Partia Robotnicza, Jedność Robotniczo-Chłopska (komuniści), Zjednoczenie Robotnicze (komuniści), Narodowo-Państwowy Blok Pracy i inne
Ludowcy	PSL „Wyzwolenie”, PSL – „Lewica”, Chłopskie Stronnictwo Radykalne i inne	PSL „Wyzwolenie”, Stronnictwo Chłopskie, Chłopskie Stronnictwo Radykalne i inni

Analiza wyników wyborów z lat 1922 i 1928² wykazuje, że Wielkopolska, obok Mazowsza i Pomorza, rzeczywiście była głównym zapleczem wyborczym Narodowej Demokracji (ryc. 3.). Biegunem tych wpływów był Poznań, co w połączeniu ze zna-

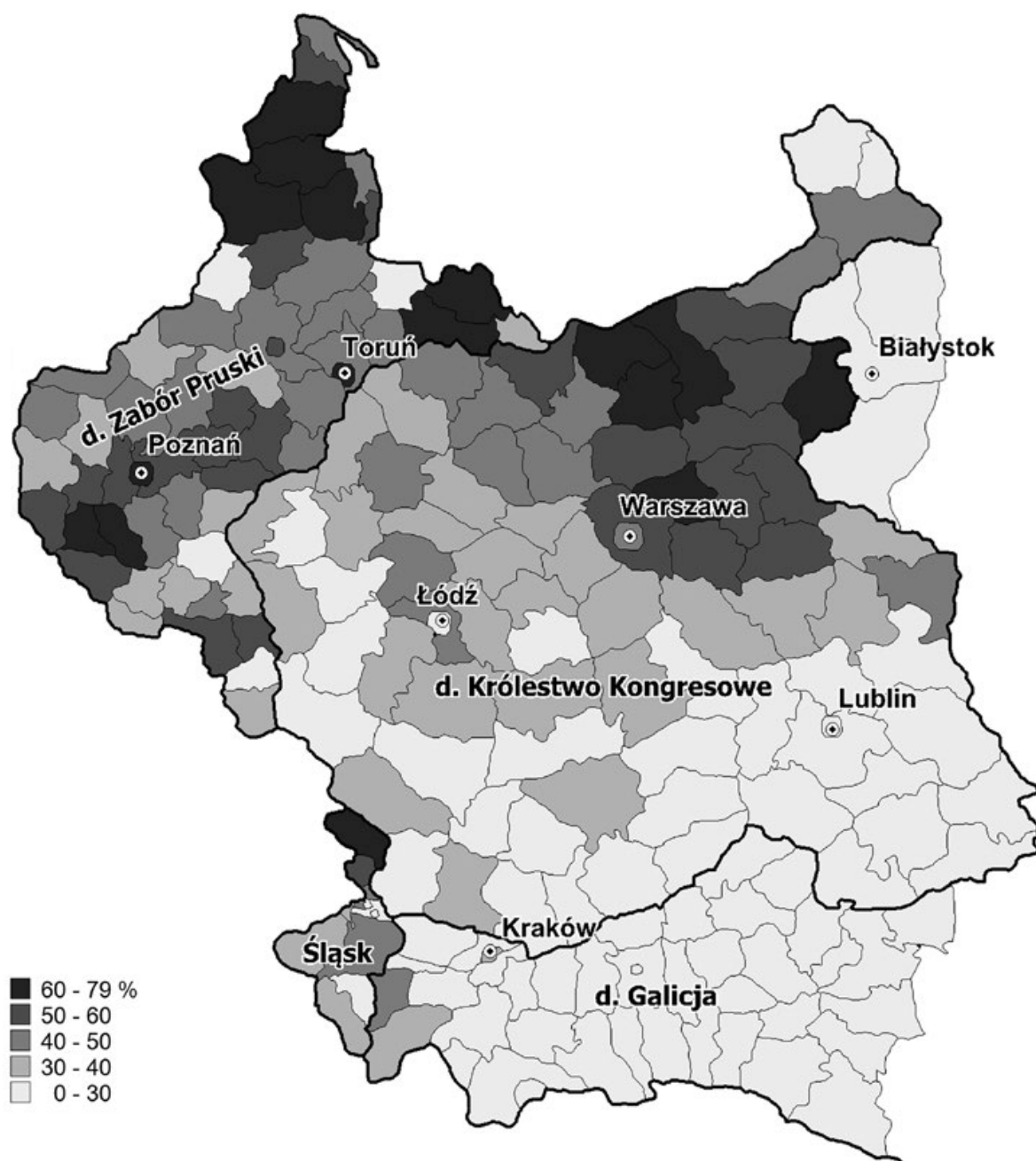
2 Wyniki wyborów z 1922 roku i 1928 roku w układzie powiatowym zaczerpnięto z opracowań Tadeusza, Witolda i Karola Rzepeckich (1923, 1928).

zeniem tego miasta, jako dużego ośrodka społeczno-gospodarczego i stolicy regionu, dodatkowo musiało podkreślać rolę Wielkopolski jako politycznego centrum Narodowej Demokracji. Jednak wraz z oddalaniem się od Poznania wpływy endecji w Wielkopolsce wyraźnie malały. W innych regionach kraju wpływy prawicy były natomiast wzmacniane popularnością innych ugrupowań prawicowych (ryc. 1.). Dotyczyło to przede wszystkim obszarów wiejskich, w Wielkopolsce umiarkowanie prawicowych. W wyborach w 1922 roku prawicę reprezentowały także PSL-Piast, Polskie Centrum i Centrum Mieszczańskie (tab. 1.), których posłowie później współpracowali z członkami Narodowej Demokracji przy konstruowaniu większości sejmowej i koalicyjnego rządu. W wyborach z roku 1928 do partii o charakterze centroprawicowym obok endecji należały również koalicja PSL-Piast-ChD, monarchiści oraz BBWR. Duża część współtwórców tego ostatniego ugrupowania, w tym J. Piłsudski, wywodziła się co prawda ze środowisk lewicowych, można jednak powiedzieć, że podobnie jak Piłsudski wysiedli z czerwonego tramwaju na przystanku niepodległość. Prawicowy charakter obozu piłsudczykowski został przed wyborami z 1928 roku podkreślony nawiązaniem współpracy z ziemiaństwem (zjazd w Nieświeżu) i przemysłowcami (porozumienie z „Lewiatanem”) (Garlicki 2007). Od tego momentu po dziś dzień obóz sanacji sytuowany jest po prawej stronie sceny politycznej.

Uwzględniając łączny wynik szeroko rozumianej centroprawicy należy dostrzec, że już w latach 20. XX wieku silniejsze niż w Wielkopolsce poparcie dla tej formacji występowało na Pomorzu, Mazowszu i w Galicji Zachodniej (pomiędzy Krakowem a Rzeszowem). Ten obraz przestrzennego poparcia dla prawicy został odtworzony po 1989 roku (oczywiście tylko na obszarach, które przed 1939 rokiem należały do Polski) i to pomimo kilkudziesięcioletniej przerwy w demokratycznych wyborach i zupełnie nowych okoliczności społeczno-gospodarczych i politycznych. Ogólny spadek poparcia dla prawicy w Polsce – w porównaniu z okresem międzywojennym – w przypadku Wielkopolski oznaczał przejście z pozycji wyrównanych wpływów prawicy i lewicy, do stanu wyborczej przewagi opcji lewicowej. W przypadku innych regionów spadek ten oznaczał przejście z miażdżącej przewagi prawicy, do przewagi wyraźnej, ale już nie tak spektakularnej.

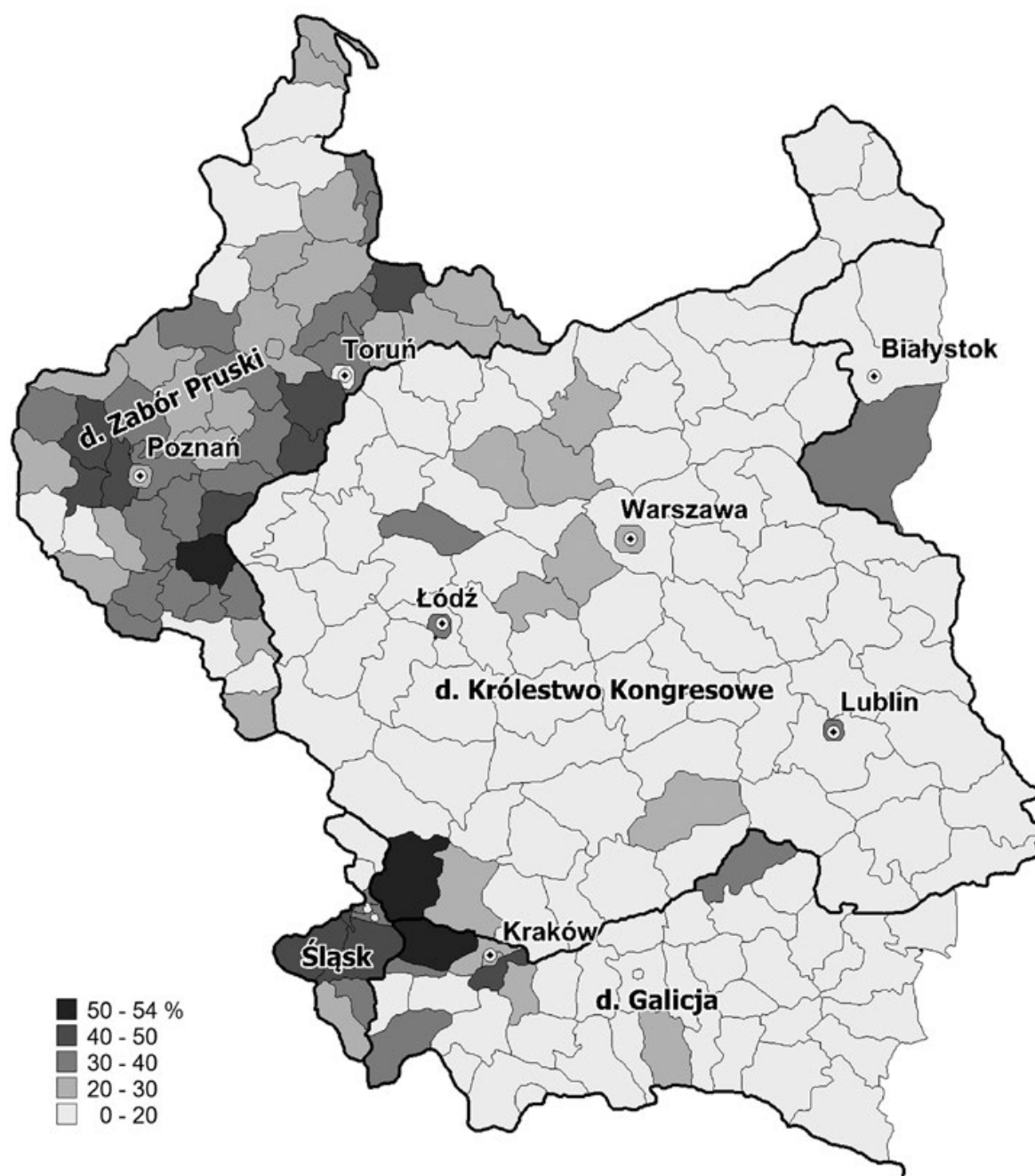
Uwarunkowania podziałów politycznych

Dla zrozumienia szczególnego miejsca Wielkopolski na mapie wyborczej Polski, zarówno przed wojną, jak i dziś istotną rolę ogrywa analiza poparcia dla Narodowej Partii Robotniczej – partii niezwykle popularnej na obszarach wiejskich tego regionu w okresie międzywojennym. Ugrupowanie to prezentowało program solidaryzmu społecznego i było reprezentantem tzw. narodowego ruchu robotniczego, łączącego hasła solidarystyczne z planami stopniowego wprowadzania reform społecznych.

Ryc. 3. Wybory do sejmu w 1922 roku. Poparcie dla Chrześcijańskiego Związku Jedności Narodowej [koalicja endecji i chadecji] w powiatach [bez ziem utraconych w 1945 roku] (źródło: opracowanie własne)

Fig. 3. Elections to the Sejm 1922. Support for the Christian Union of National Unity [coalition of the National Democratic Party and the Christian Democrats] in the counties [excluding lands lost in 1945] (source: own elaboration)

Ryc. 4. Wybory do sejmu w 1922 roku. Łączne poparcie dla wszystkich polskich partii centrolewicowych [patrz tab. 1.] w powiatach [bez ziem utraconych w 1945 roku] (źródło: opracowanie własne)

Fig. 4. Elections to the Sejm 1922. The total support for all Polish left-of-centre parties [see Tab. 1] in counties [excluding lands lost in 1945] (source: own elaboration)

Jeden z jego podstawowych postulatów to poprawa położenia robotników (Osiński 2008). Najsilniejsze poparcie w wyborach lat 20. ugrupowanie uzyskiwało właśnie w Wielkopolsce. Umiarkowany program polityczny i podkreślenie narodowego charakteru w nazwie i programie, ścisła współpraca z endecją w początkowej fazie działalności (pocz. XX wieku), a także podejmowana później współpraca z umiarkowaną prawicą (ChD, PSL-Piast) sprawiły, że lewicowy charakter NPR nie był tak oczywisty. Nie można jednak zapominać, że na narodowo-solidarystyczne nastroje mieszkańców zaboru pruskiego zostały uformowane w wyniku walki z państwem prusko-niemieckim, były więc niejako wymuszone sytuacją. NPR stała niewątpliwie na lewo od Narodowej Demokracji, a obie partie po odzyskaniu niepodległości zostały głównymi siłami (obok mniejszości niemieckiej) konkurującymi o głosy wyborców w tym regionie (Piwowarczuk 2000, Osiński 2008). Na lewicowy charakter partii wskazuje niewątpliwie przyjęty przez jej działaczy główny cel działalności, jakim miało być „zupełne wyzwolenie polityczne i społeczne klasy pracującej, to znaczy tej, której członkowie żyją bądź to z pracy fizycznej, bądź umysłowej, a nie z dochodu od kapitału. Dla osiągnięcia tego celu, NPR dąży do stworzenia takich warunków życia gospodarczego w Polsce, które usuną wszelki wyzysk, niewolę i krzywdę społeczną, a zapewnią wszystkim obywatelom w równej mierze wolność, prawa polityczne i społeczne oraz sprawiedliwy udział w korzystaniu ze wszystkich materialnych i duchowych dóbr społeczeństwa” (Laska, 2010). Tę diagnozę może potwierdzić fakt, że już w latach 30. XX wieku, z chwilą radykalizacji postaw politycznych, dotychczasowi wyborcy NPR w Wielkopolsce zaczęli zwracać się w kierunku PPS i KPP (Czubiński 1985).

Ważne znaczenie dla zrozumienia przestrzennego zróżnicowania poparcia dla poszczególnych opcji politycznych, tak w okresie międzywojennym jak i obecnie, ma również odpowiednia klasyfikacja PSL-Piast. Partia ta, jak wszystkie ugrupowania ludowe, notowała w Wielkopolsce bardzo słabe wpływy. Główne jej zaplecze wyborcze znajdowało się w zachodniej części Galicji. Z uwagi na nazwę partii i późniejsze (1931 rok) przystąpienie do Stronnictwa Ludowego, a przede wszystkim na program skierowany do rolników wywodzących się ze stanu chłopskiego, partia ta kojarzona jest z ruchem ludowym. Zwraca się jednak uwagę na zbieżność programową pomiędzy tą formacją a endecją i chadecją. Piast zaliczał się do ugrupowań centrowych, jednak w sferze wartości jego program wyborczy był znacznie bliższy prawicy (Piwowarczuk 2000). Te tendencje potwierdziło powstanie rządu koalicji Narodowych Demokratów, Chrześcijańskich Narodowców (NChSL, ChNSR), Chrześcijańskich Demokratów i właśnie Piasta po wyborach, które odbyły się w 1922 roku (tzw. Chjeno-Piast), a następnie koalicja wyborcza Chadecji i Piasta w 1928 roku. Z partiami Chjeno-Piasta współpracowały również NPR i PPS, jednak znacznie krócej niż konserwatywni ludowcy z Piasta. Z uwagi na te uwarunkowania ugrupowanie reprezentujące prawicę ruchu ludowego można niewątpliwie zaliczyć

– inaczej niż NPR (nie mówiąc już o PPS) – do partii nurtu centroprawicowego. Na tej samej zasadzie przy analizie wyników wyborów z 1928 roku do prawicy zaliczono również Związek Chłopski, utworzony przez zwolenników współpracy z sanacją.

Obok opcji centrolewicowej i centroprawicowej na potrzeby analizy wyróżniono również opcję ludową (m.in. PSL-Wyzwolenie, PSL-Lewica, ChSR) oraz ugrupowania mniejszości narodowych bez rozróżnienia ich orientacji ideologicznej.

Z uwagi na szczególne uwarunkowania rozwojowe ziem polskich, przez dziesiątki lat znajdujących się w różnych organizmach państwowych, można dostrzec wyraźną odrębność podziałów politycznych różnych części odrodzonego państwa polskiego. W byłym zaborze pruskim NPR była początkowo jedyną liczącą się partią na lewo od endecji. Na tej samej zasadzie w byłym zaborze austriackim jedyną liczącą się partią na prawo od PPS i radykalnych stronnictw chłopskich (np. ChSR) było PSL-Piast.

Siła wpływów NPR w Wielkopolsce, przy jednoczesnej słabości ugrupowań chłopskich (w tym PSL-Piasta), nie wydaje się przypadkowa. Partia odwoływała się do pracowników najemnych – robotników. Także jej przywódcy wywodzili się w zdecydowanej większości ze środowiska robotniczego (Laska 2010). W Wielkopolsce pewnej kategorii robotników było zdecydowanie więcej niż w innych regionach kraju. To pracownicy folwarków ziemiańskich i niewielkich zakładów przetwórstwa spożywczego (młynów, browarów, gorzeln). Ich wyższa niż w innych częściach Polski liczebność była rezultatem pruskiej drogi do kapitalizmu w rolnictwie, która obróciła dużą część chłopów w warstwę najemnych pracowników swych dotychczasowych panów feudalnych. O ich obecności w regionie badacze często zapominają, koncentrując swoją uwagę na ziemiaństwie, drobnych przedsiębiorcach i bogatych rolnikach indywidualnych (np. Bartkowski 2003).

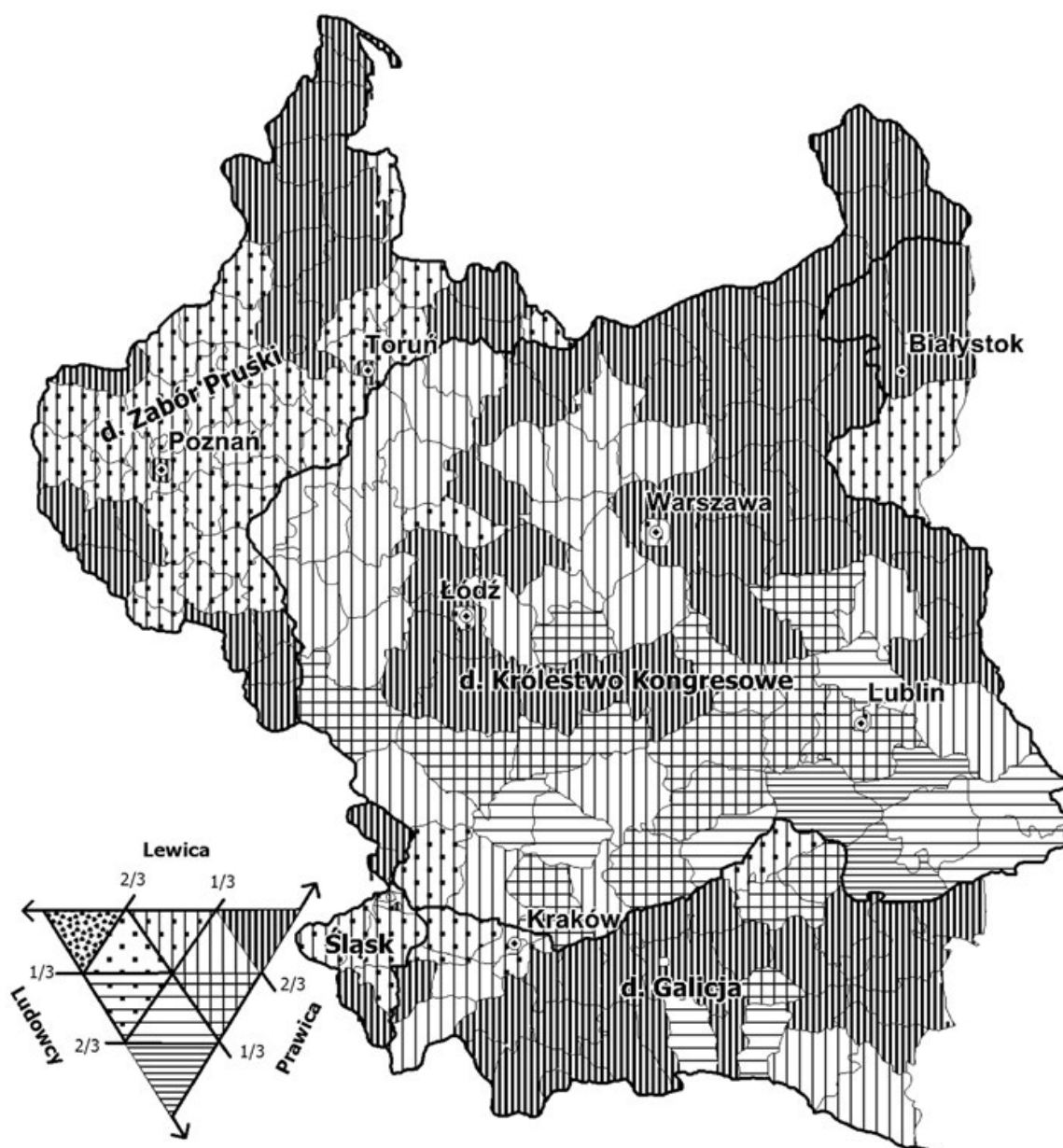
W okresie międzywojennym obecność tej warstwy sprzyjała wpływom NPR, osłabiając wpływy Narodowej Demokracji. Dowodem na to może być porównanie Wielkopolski z Kaszubami, gdzie warstwa robotników rolnych była mniej liczna, i gdzie równocześnie wpływy NPR, a przez to całej centrolewicy, były słabsze (przy silnym poparciu dla prawicy) (ryc. 4., ryc. 1.). NPR okazała się partią najlepiej odpowiadająca potrzebą miejscowych robotników. Z jednej strony akcentowała swój klasowy charakter, a z drugiej podkreślała narodowy solidaryzm – istotny z uwagi na zagrożenie ze strony antypolsko nastawionych nacjonalistów niemieckich. W latach 30. daje się jednak zauważyć osłabienie wpływów NPR na rzecz bardziej radykalnych ugrupowań lewicowych: PPS i KPP (Czubiński 1985). Można w tym widzieć stopniowe zacieranie politycznych różnic pomiędzy dzielnicami kraju, co w przypadku byłego zaboru pruskiego musiało oznaczać spadek znaczenia partii głoszących solidaryzm narodowy, na rzecz partii kładących nacisk na obronę interesów poszczególnych warstw społecznych.

Profile wyborcze powiatów lat 20. XX wieku

Syntetyczne profile polityczne powiatów w latach 1922 i 1928 przedstawione zostały na rycinach 5. i 6. W obu przypadkach zaznacza się wyraźna dominacja (ponad $\frac{2}{3}$ poparcia w większości powiatów) opcji prawicowej w Galicji Zachodniej, na Kaszubach, Śląsku i Podlasiu. Wielkopolska i Kujawy, a więc większa część byłego zaboru pruskiego posiadała pod względem profilu wyborczego przejściowy charakter. Równoważyły się tu (od $\frac{1}{3}$ do $\frac{2}{3}$ oddanych głosów) wpływy opcji prawicowej i lewicowej.

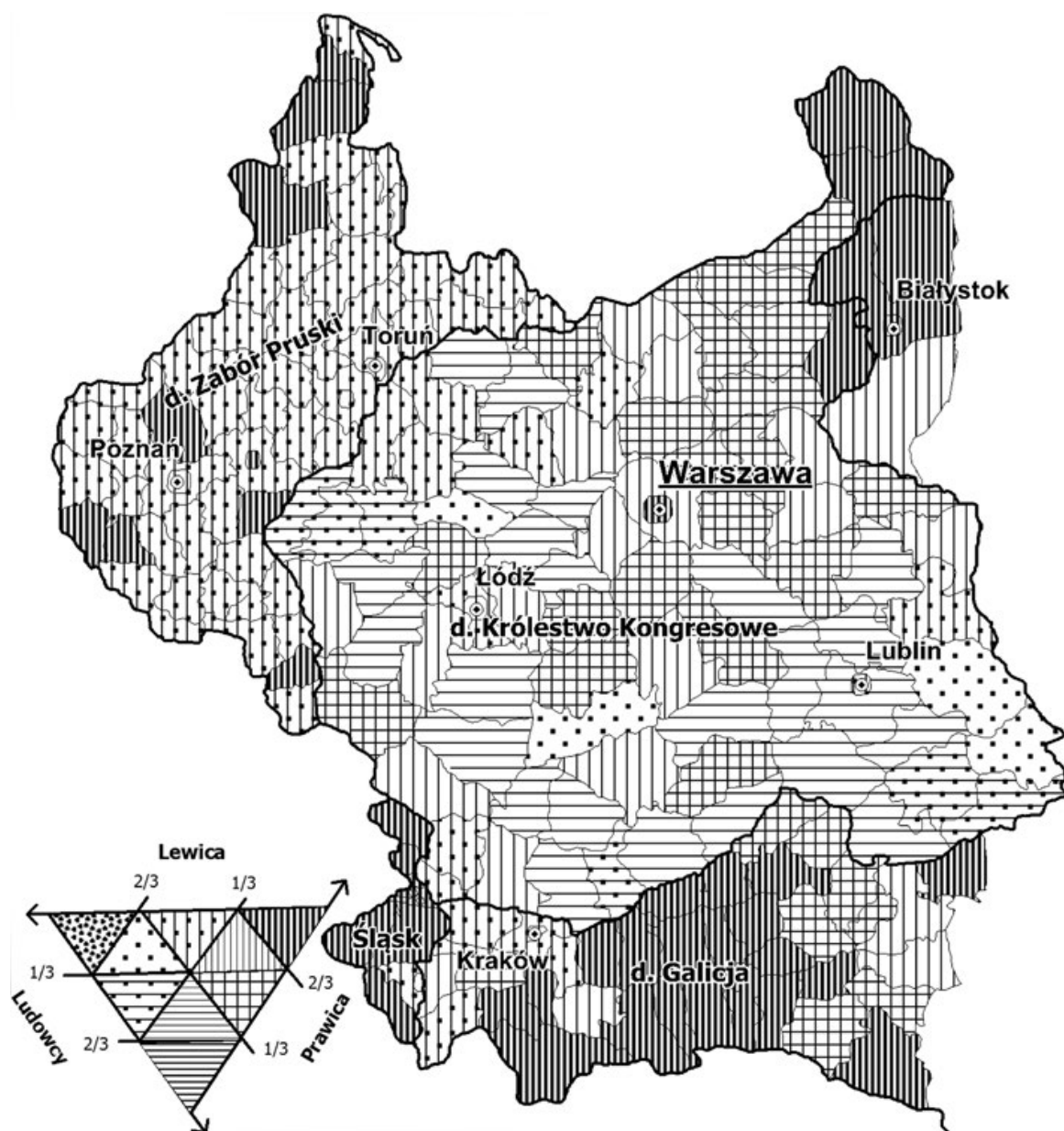
Powojenna kontynuacja

Po drugiej wojnie światowej wielka własność zatrudniająca robotników rolnych oraz związane z nią zakłady przetwórstwa rolno-spożywczego nie zostały zlikwidowane lecz uległy nacjonalizacji. Przekształcono je w państwowe gospodarstwa rolne oraz kombinaty przetwórstwa rolno-spożywczego. Okoliczności te sprzyjały zachowaniu i rozwojowi warstwy robotników tego sektora w nowych warunkach ustrojowych. Natomiast antypolskie represje czasów wojny (germanizacja Kraju Warty) oraz metody wprowadzania nowego ustroju po jej zakończeniu doprowadziły do osłabienia konserwatywno-narodowej elity regionu. Podobnie jak przed wojną, grupa rolników indywidualnych stanowiła wciąż niewielką część mieszkańców w porównaniu z innymi regionami kraju. Z powodu tych uwarunkowań obszary wiejskie Wielkopolski, podobnie jak obszary wiejskie Ziemi Zachodnich i Północnych (posiadające podobną – ukształtowaną w ramach państw pruskiego – infrastrukturę gospodarczą i osadniczą), zostały najsilniej związane z budowanym od końca drugiej wojny światowej systemem socjalistycznym. Tylko tu udało się w tak dużej skali wprowadzić uspołecznione formy produkcji rolniczej. PGR i kombinaty rolno-spożywcze nie tylko oferowały pracę, lecz także zajmowały się organizacją pozazawodowego życia swoich pracowników i ich rodzin. Zapewniały mieszkania, opiekę przedszkolną, organizację wolnego czasu. W odróżnieniu od środowisk robotniczych w miastach tworzyły zamknięty świat, izolowany zarówno od wielkomiejskich środowisk liberalnych, jak również od wsi zamieszkałych przez rolników indywidualnych, silniej związanych z tradycyjną organizacją życia społecznego. Można sądzić, że to raczej te uwarunkowania niż nastroje antyniemiecki czy umiłowanie legalizmu i porządku sprzyjały silnemu upartyjnieniu Wielkopolski (i Ziemi Zachodnich) w czasach PRL, a następnie zapewniały wysokie poparcie wyborcze dla SLD. Pracownicy PGR-ów stracili stosunkowo dużo w związku z restrukturyzacją gospodarki po 1989 roku (upadek PGR-ów), co dodatkowo zachęcało ich do głosowania na ugrupowanie utożsamiane z dawnym, PRL-owskim, porządkiem (Kowalski 2004, Bański et al. 2009).

Ryc. 5. Wybory do sejmu w 1922 roku. Profil wyborczy powiatów [bez ziem utraconych w 1945 roku] w oparciu o wynik trzech głównych opcji politycznych [bez uwzględnienia komitetów mniejszości narodowych] (źródło: opracowanie własne)

Fig. 5. Elections to the Sejm 1922. electoral Profile of counties [excluding the lands lost in 1945] based on the result of the three main political options [excluding committees of ethnic minorities] (source: own elaboration)

Ryc. 6. Wybory do sejmu w 1928 roku. Profil wyborczy powiatów [bez ziem utraconych w 1945 roku] w oparciu o wynik trzech głównych opcji politycznych [bez uwzględnienia komitetów mniejszości narodowych] (źródło: opracowanie własne)

Fig. 6. Elections to the Sejm 1928. electoral Profile of counties [excluding the lands lost in 1945] based on the result of the three main political options [excluding committees of ethnic minorities] (source: own elaboration)

Wydaje się, że pierwsze, częściowo wolne wybory ujawniły utrzymującą się od czasów międzywojennych tradycję polityczną tego regionu. Pracownicy PGR-ów, jak niegdyś pracownicy ziemiańskich folwarków i zakładów przetwórczych, zagłosowali w zgodzie ze swym grupowym i osobistym interesem – w latach 20. na kandydatów NPR, w 1989 roku na kandydatów PZPR, a w latach 90. na wywodzących się z tego ostatniego ugrupowania kandydatów SLD. Podobieństwo nazw NPR i PZPR nie wydaje się w tym kontekście przypadkowa.

Podsumowanie

Powyższa analiza wydaje się wskazywać, że pomimo silnych wpływów endecji, Wielkopolska na tle kilku innych regionów etnicznej Polski była w okresie międzywojennym znacznie mniej prawicowa, ale bardziej podatna na wpływy partii o charakterze centrolewicowym. Decydujące znacznie miała tu obecność dużej grupy najemnych pracowników zatrudnionych w rolnictwie i przetwórstwie rolno-spożywczym. Po prawej stronie sceny politycznej w Wielkopolsce występował monopol endecji (szczególnie widoczny w stolicy regionu) – najsilniejszej i najbardziej wyrazistej partii prawicowej. Lewicę zaś reprezentowała centrowa NPR. W regionie musiało to tworzyć wrażenie słabości lewicy i potęgi opcji prawicowej. W innych częściach kraju sympatię zwolenników prawicy, prócz endecji, zdobywały również inne ugrupowania o centroprawicowym charakterze. Bardziej wyrazista była również lewica (PPS, KPP). Dochodziły także silne wpływy ugrupowań ludowych, w Wielkopolsce posiadające znacznie słabszą pozycję. Wobec tych uwarunkowań – wzmocnionych spadkiem nastrojów solidarystycznych, charakterystycznych dla byłego zaboru pruskiego oraz stratami poniesionymi przez konserwatywno-narodowe elity w wyniku drugiej wojny światowej i przejęcia władzy przez komunistów w Polsce – dominacja lewicowych sympatii mieszkańców Wielkopolski w 1989 roku i w następnych wyborach, podobnie jak dominacja sympatii prawicowych na Kaszubach, w Małopolsce Południowej (Galicji) i na pograniczu mazowiecko-podlaskim, a także dominacji ugrupowań ludowych na obszarach wiejskich byłej Kongresówki, w dużym stopniu stanowiły kontynuację przedwojennych tradycji politycznych.

Literatura

- Bański J., Kowalski M., Mazur M., 2009, Zachowania wyborcze mieszkańców polskiej wsi, *Przegląd Geograficzny*, 81–4: 483–506.
- Bartkowski J., 2003, *Tradycja i polityka. Wpływ tradycji kulturowych polskich regionów na współczesne zachowania społeczne i polityczne*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „ŻAK”.

- Czubiński A., 1985, *Komunistyczna Partia Polski (1918–1938): zarys historii*, Warszawa: WSiP.
- Florczyk A., Żukowski T., 1990, *Nowa geografia polityczna Polski*, [w:] L. Kolarska-Bobińska et al. (red), *Wyniki badań-wyniki wyborów 4 czerwca 1989*, Warszawa: Polskie Towarzystwo Socjologiczne.
- Garlicki A., 2007, Wybrać, jak trzeba, *Polityka*, 36: 75–78.
- Kowalski M., 2000, *Geografia wyborcza Polski. Przestrzenne zróżnicowanie zachowań wyborczych Polaków w latach 1989–1998*, Warszawa: IGiPZ PAN.
- Kowalski M., Śleszyński P., 2000, *Uwarunkowania zachowań wyborczych w województwie śląskim*, Warszawa: IGiPZ PAN.
- Kowalski M., 2004, Zachowania wyborcze ludności wiejskiej a sytuacja społeczno-ekonomiczna wsi – identyfikacja procesów, [w:] J. Bański (red.), *Polska przestrzeń wiejska: procesy i perspektywy*, Warszawa: Polskie Towarzystwo Geograficzne.
- von Kühnelt-Leddihn E., 1997, *Kirche kontra Zeitgeist*, Graz: Stocker Leopold Verlag.
- Laska A., 2010, Myśl polityczna Narodowej Partii Robotniczej, [w:] *Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej, seria: Ekonomia i Nauki Humanistyczne*, 275: 155–166.
- Okoniewska B., 1995, Europejskość Polski Zachodniej w świadomości jej mieszkańców w okresie międzywojennym, [w:] P. Hauser (red.), *Pamiętnik XV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich, t. 3., Małe ojczyzny na kresach II Rzeczypospolitej*, Gdańsk-Toruń: Wydaw. Adam Marszałek.
- Osiński K., 2008, *Narodowa Demokracja wobec rządów sanacji na terenie województwa pomorskiego w latach 1926–1939*, Toruń: Wydaw. Grado.
- Rudnicki S., 1986, *Narodowa demokracja w latach 1893–1939*, [w:] A. Garlicki (red.), *Z dziejów Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa: WSiP.
- Rzepecki T., Rzepecki W., 1923, *Sejm i Senat 1922–1927*, Poznań: Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego.
- Rzepecki T., Rzepecki K., 1928, *Sejm i Senat 1928–1933*, Poznań: Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego.
- Zarycki T., 1997, *Nowa przestrzeń społeczno-polityczna Polski*, Warszawa: EIRRI UW.

Summary

Spatial differentiation of political sympathies in Poland was revealed as a result of the election 1989. This image was called a new political geography of Poland (Florczyk, Żukowski 1990) or a new socio-political space of Poland (Zarycki, 1997). With respect to the years preceding the election it was indeed a new situation. Voting results during the communist era, due to the lack of political competition, did not reflected the true political sympathies of voters. Previous studies, however, show that regional differences in voting behavior in Poland after 1989 have a very stable character (Kowalski, 2000). Due to this observation, the question arises whether the observed differentiation of electoral preferen-

ces is a completely new spatial shape, or it refers to the results of the elections which took place between the wars.

Analysis showed that the spatial differentiation of Solidarity right after year 1989 very clearly referred to the spatial diversity of the summed support for the right-of-centre parties in 1922 (Kowalski, Śleszyński 2000, Piwowarczuk 2000). The biggest problem in recognizing the continuity concerns the region of Greater Poland (Wielkopolska), which before the war was considered as oriented to the right, but in 1989 gave the weakest support for Solidarity (except Poznan), and in subsequent elections belonged to the regions of the strongest support for the post-communist Left (SLD, Aleksander Kwasniewski). In the 1990s, this issue has caused the great surprise of some observers of the Polish political life, expecting to re-disclosure of the right-wing potential of the region after several decades of break (Bartkowski 2003).

Analysis of the election results in 1922 and 1928, shows that Greater Poland, next Mazovia and Pomerania, was the main electoral base of the National Democracy (Fig. 3), the main right-of-centre party. In other regions of the country while the influence of the right-of-centre were amplified by the popularity of other parties (Fig. 1). In the election of 1922 the right-wing option was represented by the PSL-Piast, Polish Centre and the Burgher Centre, whose deputies then partnered with National Democrats in the construction of the parliamentary majority and the coalition government. In the elections of 1928 among right-of-centre parties were, next National Democratic Party, also PSL Piast - ChD, monarchists and BBWR.

Taking into account the total score of the all right-of-centre parties should be discerned that in the 1920s the right-of-centre option in Greater Poland did not receive as much support as in Pomerania, Masovia and Western Galicia. While, in contrast to these regions, strong support for the left political option occurred. This image of spatial differentiation, despite decades of interruption in democratic elections, has been restored after 1989 (of course only in the areas that before 1939 and after 1945 belonged to Poland).

